

La Mesquita Nova (Yeni Cami)
d'Istanbul, vista des del pont
Gàlata, que creua el Haliç.

Turquia, entre Europa i l'islam

Jordi Cornellà-Detrell

L'actual delimitació geogràfica de la república de Turquia té un passat complex i convuls. Si ens remuntem fins a la data dels objectes trobats als jaciments arqueològics d'Anatòlia, arribarem fins a la formació de les primeres ciutats. Turquia també té al seu territori algunes de les ciutats mítiques de la civilització grega, com Pèrgam o Troia, i també conserva restes importants de l'Imperi Romà. Però els indrets més coneguts actualment no ens duen més enllà de l'edat mitjana, quan el territori va esdevenir part de l'Imperi Romà d'Orient; tot i que fou sobretot a partir de la instauració del sultanat, a mitjan segle XV, que es crearen les condicions idònies perquè als segles XVI i XVII Istanbul adquirís la seva característica fesomia islàmica.

Un territori d'història convulsa

El present de Turquia, però, no és pas menys interessant que el seu passat. Per entendre'n els problemes actuals és perfectament lícit no anar més enllà de 1920, en què Mustafà Kemal instaurà la república i abolí el sultanat amb la intenció d'uropeïtzar el país. Però la diferència cultural i econòmica entre una elit de classe alta intel·lectual o burgesa i les capes més desfavorides de la població, majoritàries i islamitzades, ha fet que la tensió entre la jerarquia laica europeïtzada i la població islamista no hagi desaparegut malgrat els esforços de Kemal i dels governs posteriors que han donat suport als seus objectius. L'octubre passat, per exemple, la policia va reprimir durament les manifestacions dels islamistes que protestaven contra la prohibició de dur vel a les universitats.

Malgrat que s'ha aconseguit un cert acostament a Europa, el món rural va fer guanyar el partit polític islamista Refah (Partit del Benestar) a les eleccions del 1996; els laïcistes perdedors de les eleccions democràtiques van decidir prohibir-lo. La Unió Europea va rebutjar el desembre de 1997 la candidatura de Turquia –que volia formar-ne part– a causa del problema kurd i pel fet que el Govern no respecta els drets humans. També cal tenir en compte, però, que a Alemanya espanta l'emigració massiva que podria provocar l'obertura de fronteres. A més, Grècia, membre de la Unió, també ha pressionat contra l'entrada pel conflicte de Xipre. Turquia té al mateix temps conflictes amb Síria, país al qual s'acusa de donar suport al PKK (Partit dels Treballadors Kurds) al seu territori, i amb Iraq i el Líban, als quals l'exèrcit turc sovint no respecta els límits fronterers durant els seus atacs ferotges contra la població kurda. L'exèrcit turc, amb la intenció de mantenir un territori de seguretat amb aquests països, ha devastat els pobles fronterers. Aquestes accions han infringit impunement els drets més fonamentals de la població kurda sota el pretext que dóna suport als guerrillers del PKK.

Un viatge a Turquia serveix per descobrir els vestigis de l'inici de la civilització o per calibrar el luxe excessiu de l'Imperi Otomà, però sobretot és útil per observar un model de societat diferent a la nostra, que en té una visió excessivament tamisada pels tòpics orientalistes.

Istanbul, la ciutat islàmica d'Europa

L'arribada a Istanbul no pot ser més descoratjadora: els funcionaris de l'aeroport, als quals s'ha de pagar 10 dòlars pel visat, són francament desagradables, i l'accés al país després d'haver superat els controls policials encara és més desastrós: el garbuix de guies i de turistes al vestíbul de l'aeroport és extrem. Un cop a fora, el trànsit caòtic i els carrers, estrets i ennegrits per la pol·lució, evidencien que la ciutat és un desgavell. Si a tot això s'hi afegeix que la temperatura és molt baixa, plou i el cel està completament tapat, l'arribada no ofereix bones perspectives. Per això no descarto que la

impressió negativa que em va produir l'entrada al país fos culpa del temps advers.

L'urbanisme d'Istanbul és semblant a l'aspecte del vestíbul de l'aeroport: atapeït d'edificis, espontani i caòtic; gairebé no presenta espais d'esbarjo públics. Cal dir, però, que Turquia es troba en un estat de desenvolupament semblant al del nostre país durant els anys seixanta i setanta, per tant no ens hauria de ser difícil disculpar o justificar l'absència d'espais públics o l'arquitectura, tan funcional que descuida absolutament l'aparença; el nivell de desenvolupament del país encara no permet preocupacions de tipus ecològic o estètic. Als afores, en canvi, la urbanització ja és més racional –quadriculada, de fet–. La part asiàtica de la ciutat no para de créixer, Istanbul és el motor industrial del país i la immigració del camp és molt abundant. Oficialment hi viuen uns sis milions de persones, però oficiosament es calcula que són més de deu milions.

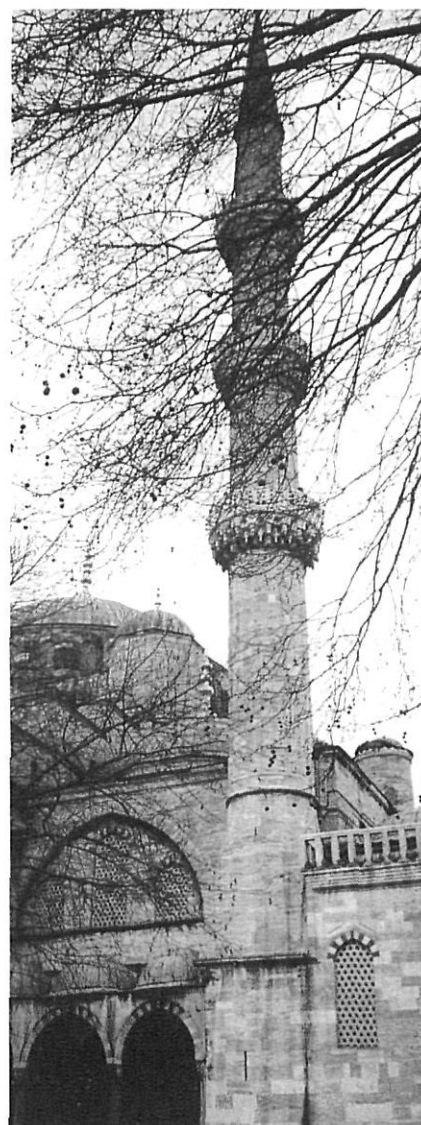
L'extensió de la ciutat és enorme, i el sector europeu (Istanbul és l'única ciutat del món que està dividida entre dos continents) conté la part més antiga de la ciutat i en conseqüència les edificacions i els racons més emblemàtics: la Mesquita Blava, el palau de Topkapi, Santa Sofia i el Gran Basar. Aquesta part és la més ben cuidada, amb jardins i un tramvia, generalment ple a vessar, molt útil per desplaçar-se amb rapidesa pel centre. Per arribar a aquesta zona creuàvem el Haliç (Corn d'Or), un golf llarg i molt estret travessat per tres ponts. El camí de l'hotel fins a la part històrica permetia contemplar la ribera del Corn d'Or: molls insalubres a banda i banda plens de barques esquifides que s'ofereixen als viatgers per fer creuers del Bòsfor i negoci de tota mena: tallers mecànics, tavernes, venedors ambulants... Creuant el Haliç des del pont Gàlata, ple de pescadors –seria truculent descriure l'aspecte dels peixos que capturaven– es contempla una vista magnífica de la imponent Yeni Cami (Mesquita Nova).

A l'altra riba del Haliç hi ha des de les zones enjardinades de la Mesquita Blava o la universitat fins a barris gens turístics en els quals cal endinsar-se per conèixer una part fonamental de la ciutat: els barris

musulmans, formats per carrerons estrets, cases de pedra, vels i mercats exclusius per als habitants d'Istanbul. Des d'algun d'aquests carrerons es pot entrar, amb sort i pagant una quantitat de lires turques raonable, en alguna de les incomptables mesquites de la ciutat que no es veuen a simple vista; escales de pedra desemboquen en patis interiors envoltats de terrats i permeten accedir a mesquites potser no comptabilitzades a la xifra oficial (que en té censades 1.700). Turquia és un estat laic, però aquesta xifra evidencia que una bona part dels habitants no ho són.

Al barri de Taksim, en canvi, s'hi pot trobar l'Istanbul europeïtzat, els pubs postmoderns, els self-service, les pizzeries i els caixers automàtics. No

Minaret de la Mesquita Blava, que s'anomena així per les rajoles blaves de les parets del seu interior.

L'extraordinari cap de la medusa del Palau Submergit (Yerebatan Saray), que en realitat és una cisterna subterrània.

és un barri exclusiu de turistes –per bé que és el lloc més recomanable d'anar a la nit–, sinó que és una zona per a les elits liberals de la ciutat, la minoritària classe alta. El contrast entre barris és notable: mentre que a les parts musulmanes la crida a l'oració se sent de tot arreu i es respecten els preceptes de l'islam, a Taksim els bars, les botigues de discos –amb l'omnipresent cantant pop Tarkan– i de roba europea mostren la cara més moderna del país. És un barri amb restaurants excel·lents i pubs on es pot beure Efes Pilsen, la cervesa turca. Hi ha licoreries i botigues de comestibles obertes fins tard, a més d'una presència constant de la policia, molt abundant a tota la ciutat i que fins i tot flanqueja l'entrada de la universitat, que té les portes protegides per un detector de metalls. Els disturbis i les protestes provocades pels estudiants són freqüents; en un canal de la televisió turca escollit a l'atzar vam veure com la policia reprimia amb brutalitat una d'aquestes manifestacions disparant trets a l'aire i agredint sense contemplacions els periodistes.

Alguns llocs sorprenents d'Istanbul

Un lloc especialment recomanable d'Istanbul és la cisterna que va construir Constantí al segle III i va ampliar Justinià al segle VI. És un espai subterrani immens, format per més de tres-centes columnes de vuit metres d'altura i il·luminat amb focus intermitents. Els efectes fantasmagòrics que crea la il·luminació augmenten amb el goteig continu del sostre. La cisterna o Yerebatan Sarai (Palau Submergit) ofereix, però, una atracció que supera l'interès de l'escenografia; al seu extrem esquerre hi ha dos caps de medusa invertits que serveixen de base a les dues columnes que sostenen. Aquests caps, a causa del contacte amb l'aigua, han adquirit una tonalitat verdosa que n'accentua els trets i els dona vivor. La seva aparició enmig de la massa de columnes i el goteig incessant de les filtracions d'aigua deu crear una ambientació semblant a la que es trobava l'aventurer grec quan mirava cara a cara la medusa l'instant abans de transformar-se en pedra. És prou simptomàtic de l'estat actual de la societat turca que aquesta cisterna, construïda per suportar els setges a la ciutat, es transformi de nit en un pub.

Els cèlebres basars d'Istanbul són l'altra cara de la moneda, l'indret del qual s'ha de fugir si es vol preservar una imatge idealitzada de la ciutat que va ser capital de l'Imperi Otomà. Són l'equivalent al barri Plaka d'Atenes,

amb l'inconvenient, però, que per cap banda no es pot distingir un monument de la vistositat i el pes de l'Acropolis. El Gran Basar és un cobert arnat, i aquest adjectiu tant es pot aplicar a la il·luminació grogosa de les bombetes com a la brutícia o els productes que s'hi venen. És una trama inacabable de bulevards estrets que rodegen illes de botigues, petits comerços en els quals tot s'exposa a la vista i on el botiguer està gariebé sepultat de mercaderia. Quant als productes a la venda no cal dir-ne gran cosa: són un conjunt de galindaines de quincalla que es van repetint de botiga a botiga; la successió de productes idèntics és interminable. El simulacre del regateig distreu els primers minuts, però l'únic que s'aconsegueix practicant-lo, a més d'exasperar el comprador que espera que l'atenguin, és un descompte ínfim de productes d'un preu i una qualitat ínfims. Fins i tot el Basar Egipci, molt més petit que l'altre, té pocs comerços dedicats a la venda d'espècies –productes en els quals havia estat especialitzat–; la majoria són plens dels objectes adotzenats que es poden trobar a l'altre.

Una tarda plujosa i fosca que havíem decidit visitar la mesquita de Süleymaniye, vam anar a parar, gairebé sense ni adonar-nos-en, dins d'una mesquita situada a l'interior d'un edifici. En un carrer ple de parades de roba estesa a terra, els venedors de les quals s'afanyaven a recollir-la perquè augmentava la intensitat de la pluja, un turc ens va assenyalar una petita entra-

Al voltant de Santa Sofia (a la foto), el palau Topkapi i la Mesquita Blava, hi ha unes zones verdes que són poc comunes a la resta de la ciutat.

da tot indicant amb els braços que podíem pujar. Al capdamunt de l'escala –haviem pujat tres o quatre pisos– hi havia un pati rodejat d'edificis amb una porta d'accés a una mesquita. Era un exemple dels centenars de mesquites que no es veuen a simple vista i que no són monumentals, que tenen l'única funció –compartida, però, amb les mesquites més conegudes, que durant el temps de l'oració es buiden de visitants i s'emplenen de creients– de servir per a la pregària.

A la sortida de la mesquita, un home cec amb els ulls blancs ens va demanar que li donéssim alguns milers de lires turques, una quantitat de diners miserable si tenim en compte el canvi de moneda. No és gens difícil passejar-se per Istanbul amb uns quants milions de lires a la butxaca, perquè un milió equival a poc més de mil pessetes. L'única manera de no haver de portar feixos voluminosos de bitllets és pagar en dòlars, acceptats a tot arreu, tot i que el canvi, que es torna sovint en lires, acostuma a ser sempre avantatjós per al venedor.

Un descans: menjar i beure a Turquia

Una de les sorpreses més agradables que el viatger inexpert en qüestions de cuina internacional s'endú de Turquia és la gastronomia, considerada una de les millors del món. I un bon plat ben servit sempre és capaç de rescabalar-te de les inconveniències de la pluja, el fred i les nevades. El *kebab* (xai) és la carn més habitual, i pot anar des dels simples *döner kebab* (una làmina de pa cònica farcida de carn de xai, tomata i enciam) o *sis kebab* (l'equivalent al *souvlaki* grec) fins a les salses més complexes, entre les quals destaquen les que contenen iogurt. Tampoc s'ha d'oblidar el *pilaf* (arròs), preparat de maneres diverses (les més habituals comparteixen la mantega i la ceba, tot i que a partir d'aquests dos ingredients la resta de productes que intervenen al plat poden variar molt) i que acostuma a acompanyar la carn.

L'exquisidesa del menjar i del servei –en qualsevol restaurant el nombre de cambrers és incomptable, per això és convenient deixar una bona propina– és tota una sorpresa per a qui desconegui la cuina turca, que fins i tot

Tal com s'observa per l'arquitectura i la disposició dels edificis, Ankara és una ciutat que trenca tots els tòpics d'Àsia.

proscriu les ortodoxes melmelades i mantegues d'hotel a favor del formatge blanc fresc i les olives. Només deceben les postres, basades massa sovint en pastes i sucs dolços que embafen en excés. Cal destacar que els preus són baixos: es menja excel·lentment bé per menys del que costa un menú en un restaurant comú de Catalunya.

A Turquia s'hi fan vins (a la Capadòcia) i cervesa, la Efes Pilsen, cosa que evidencia un cop més els contrastos de la societat turca: mentre que l'Estat laic garanteix l'existència del comerç i la fabricació de begudes alcohòliques, el seu preu és molt alt (més o menys el que ens cobrarien en un bar de nit a Catalunya). Tot i que una bona part de la població segueix els preceptes de l'islam, es fa d'una manera molt més relaxada que en altres països islàmics. Ben segur que al camp i a les ciutats més petites aquests contrastos que coexisteixen sense problemes a Ankara i Istanbul provoquen més problemes.

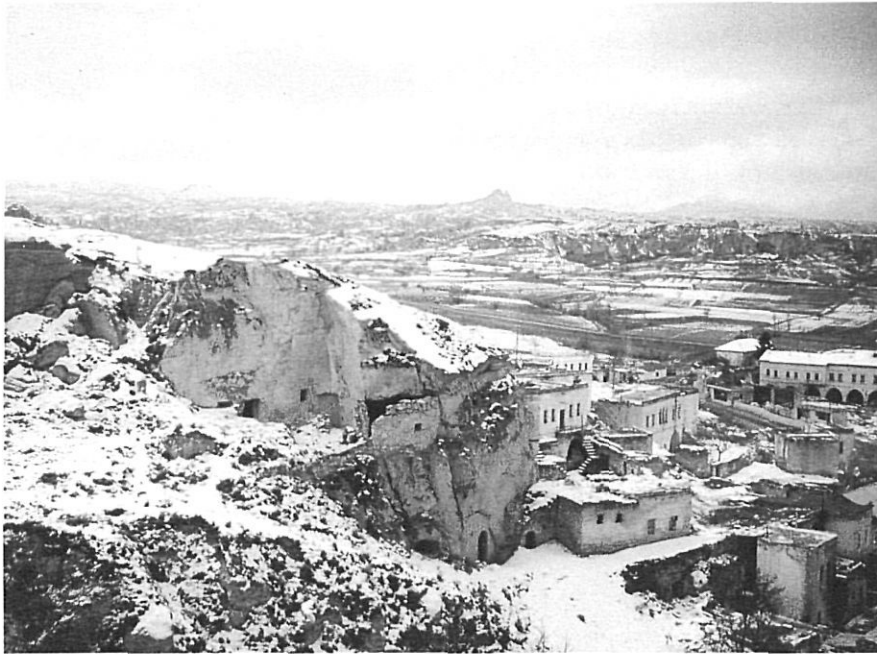
Pel que fa a les begudes cal tenir en compte que la més usual no és el cèlebre cafè turc, ni tan sols l'aigua, sinó el te, sobretot el de poma. El cafè turc és menys habitual del que suggereix el seu nom. El mètode de preparació, que no és exclusiu de Turquia, consisteix en l'ebullició del cafè molt dins l'aigua, mescla que s'ha de beure quan la porció de cafè insoluble ha

quedat sedimentada al fons de la tassa. El cafè, igual que l'alcohol, és una beguda cara; en canvi el te, omnipresent, és molt barat, per això no és estrany que n'ofereixin a qualsevol botiga, fins i tot als centres de canvi de moneda.

Un tipus especial d'alcohol és el *raki*, que significa 'llet de lleó'. És un licor molt fort amb gust d'anís que s'ha de barrejar amb aigua; és imprudent beure-se'l sol, ni tan sols els turcs ho fan. Quan es barreja amb l'aigua, la transparència del licor desapareix i el vas pren una tonalitat lletosa, més semblant, però, a la blancor nuvolosa de la llet descremada que no al blanc immaculat de l'autèntica llet de vaca (i de lleona, suposo).

Ankara, la ciutat europea d'Àsia

Ankara és una ciutat que aparentment no té cap interès, i sens dubte és aquest el punt on resideix la seva personalitat. Aquesta afirmació, que sembla paradoxal, s'emplena de sentit si tenim en compte que Ankara és asiàtica; segurament és la ciutat més «europea» d'aquest continent. Una passejada pels seus carrers no descobreix res que no puguem trobar en qualsevol ciutat europea; és a dir: carrers amples plens de botigues, illes de cases ordenades, bulevards, espais públics, una gran quantitat de gent movent-se atrafegada

A la Capadòcia hi ha pobles que encara no coneixen el formigó; les cases s'adeqüen a l'entorn.

—vestida estrictament a la manera europea— i fins i tot algun edifici d'arquitectura atrevida. L'interès d'Ankara resideix en l'estranyesa que provoca trobar-se en una ciutat que defuig absolutament tots els tòpics del país i del mateix continent.

Malgrat que gairebé no conserva restes històriques, és una ciutat que es remunta al 1200 a. de C. Actualment, però, té poca relació amb el seu passat, perquè va adoptar les seves funcions modernes al primer quart d'aquest segle. No es pot expressar d'altra manera: Ankara va adoptar unes funcions perquè Mustafà Kemal la va convertir en el centre polític del país; és, doncs, la ciutat del funcionariat, la ciutat dels ministeris, de la Gran Assemblea Nacional i de la política, per això té un ritme europeu i una cultura laica: hi ha una quantitat molt petita de mesquites en comparació amb les que hi ha a Istanbul.

Un altre dels contrastos que s'observa ràpidament a Turquia en relació amb el nostre país és el concepte del treball. Segons la nostra mentalitat, als comerços hi havia un nombre excessiu de personal. L'optimització laboral encara no ha arribat a Turquia; a la majoria de restaurants on vam menjar, al nostre país haurien sobrat la meitat dels cambrers. També s'evidencia en els inversemblants i miserables oficis que es practiquen: des de reven-

dre targetes telefòniques o passis d'autobús per una comissió ridícula fins als venedors ambulants que sostenen sobre el cap una piràmide amb dotzenes de rosquilles. Amb oficis com aquests no és estrany que oficialment es divulgui que gairebé no hi ha atur.

A Ankara és imprescindible visitar el museu de les civilitzacions anatòliques, que a pesar de les seves petites dimensions conté una col·lecció de peces extraordinàries datades entre el 2300 i el 2100 a. de C., i el mausoleu de Mustafà Kemal, el fundador de la

república turca moderna. El museu està format per les peces trobades a les excavacions del centre d'Anatòlia, sobretot elements de les tombes reials d'Alacahöyük. Destaquen les tauletes gravades de l'època hittita, els vasos zoomorfs del període de les colònies assíries i els cérvols i discs solars del període de bronze. Algunes d'aquestes peces són difícils d'oblidar; les capacitats plàstiques d'aquestes civilitzacions tan llunyanes són sorprenents.

El mausoleu de Mustafà Kemal

El mausoleu es troba sobre un pujol que domina tota la ciutat; el conjunt arquitectònic es compon d'una gran plaça rectangular, amb un porxo que n'envolta tres costats i tancada per l'edifici del mausoleu. Dins dels porxos es poden observar els cotxes de Kemal (n'era un gran aficionat), i en una sala interior es pot conèixer la vida del primer president de la república a través de fotografies i pel·lícules. En una altra sala hi ha exposats els seus objectes personals: sabres, cartes, tinters, medalles, rellotges, fracs, vestits militars, regals de grans mandataris internacionals, la seva coberteria i la seva biblioteca, en la qual m'aturaré fent ús de la meva condició de filòleg. Primer de tot cal destacar l'encert d'exposar en públic la biblioteca d'un president; potser la idea s'hauria d'estendre —encara que segurament més d'un quedaria en evidència—. Repassant els títols dels lli-

Encara que als hiverns és habitual que hi nevi, la imatge de la Capadòcia nevada és poc comuna.

bres es descobreix que Kemal era una persona culta, que llegia en anglès i francès i que era un gran coneixedor de la història d'Europa, tal com demostra el fet que la majoria de llibres, exceptuant alguna novel·la francesa del XIX, són d'història. En l'apartat de curiositats filològiques destaca que Kemal tenia moltes obres del lingüista danès Otto Jespersen –sempre és un consol, que un president de república s'interessi per la lingüística–. El fet és, però, que llegia aquesta mena de llibres perquè va ser l'artífex d'un canvi radical en la cultura turca: va adoptar l'alfabet llatí, fet que va obligar a imprimir noves gramàtiques, algunes de les quals també estan exposades i presenten comentaris autògrafs del president.

El mausoleu és una mena de peristil amb columnes rectangulars que conté una llosa de marbre de 40 tones sota la qual està enterrat Kemal. Arquitectònicament el conjunt no té res a veure amb la monumentalitat de les mesquites d'Istanbul, tot i que l'indret on està emplaçat és immillorable. Ateses les tradicionals desavinences de Turquia amb Grècia, no sorprèn que el mausoleu vulgui dissimular mitjançant columnes rectangulars i l'absència d'arquitraus i frisos la seva evident inspiració neoclàssica. En un dels laterals de la plaça, una asta eleva la mitja lluna turca sobre tota la ciutat.

Per la descripció del mausoleu no costa adonar-se que Kemal és més que el simple primer president de la república; per a una part de la població, i sobretot per als governs successius de Turquia, ja hagin estat dictadures militars o règims més o menys democràtics –com ara–, és un símbol que es venera, és l'home que va adoptar l'alfabet llatí, va promulgar la laïcitat de l'Estat i va retornar la confiança al poble turc després de les humiliacions de la Primera Guerra Mundial, en la qual Turquia va donar suport a l'Eix, i per això al final de la guerra el país va quedar sota el control dels aliats. Mustafà Kemal (1889-1938), que havia estat un heroi de la guerra, abandonà Constantinoble en veure que el sultà era massa submís amb les exigències aliades i va començar la guerra de la independència (1919-1923). El 20 de juny de 1920 es va crear l'Assemblea Nacional, que abolí el sultanat i va nomenar Ankara capital del país per tal de tren-

El museu a l'aire lliure de Göreme conté una gran quantitat d'esglésies bizantines excavades a la roca.

car la continuïtat amb l'època otomana. Els aliats varen abandonar Constantinoble l'any 1923, que a partir de l'any 1924 passà a denominar-se oficialment Istanbul. L'any 1926 es va abolir el sultanat i Mehmet VI abandonà la ciutat, i l'any 1928 es va imposar l'alfabet llatí. Kemal va triar com a segon cognom la paraula *Atatürk*, que significa 'pare dels turcs'.

Últimes reflexions a la Capadòcia

La Capadòcia és una regió d'uns paisatges singulars formats per l'erosió de la tova, pedra d'origen volcànic molt dúctil. És una regió que a més de les formes arrodonides creades per l'erosió té altres punts d'interès, com les esglésies bizantines o les ciutats subterrànies, túnels quilomètrics excavats al subsòl dels quals encara no se sap la utilitat exacta. És una zona on s'ha limitat molt la construcció de noves edificacions, i la conseqüència és que encara hi ha pobles a la falda de les muntanyes excavades que no desentonen amb el seu entorn. Per això els paisatges es conserven molt deserts i als pobles no hi han crescut barris moderns; només el fil de la carretera destorba la vista de tant en tant. A la Capadòcia, però, hi ha una presència persistent de soldats, fet que remet a les lluites entre l'exèrcit turc i els guerrillers kurds. El PKK (Partit

dels Treballadors Kurds), nacionalista i d'ideologia marxista i leninista, va ser creat l'any 1974 a Ankara i va començar la lluita armada el 1984. Està molt estès al sud-est d'Anatòlia, i les tècniques repressives del Govern per eliminar-lo han estat brutals; l'enfrontament ha produït desenes de milers de morts.

A la Capadòcia vam assistir a un d'aquells inefables espectacles folklòrics que caracteritzen la diversió nocturna de molts llocs d'interès turístic. El detall més interessant de la vetllada es va produir al final de l'acte, quan els ballarins, emulant la cèlebre fotografia de la Segona Guerra Mundial en què uns soldats en formació piramidal aixequen la bandera americana, van desplegar la mitja lluna turca. Tenint en compte els problemes militars que hi ha a la frontera del país, aquesta adhesió incondicional dels suposats folklòrics d'Anatòlia al país és si més no dubtosa. És una forma més de les que pren el nacionalisme violent i poc sofisticat, molt present també al mausoleu d'Atatürk. Malgrat que s'intentin dissimular els problemes del país amb desplegaments de bandera, cada vegada tenim més notícies sobre la violència injustificada que s'usa per solucionar-los.

Jordi Cornellà-Detrell
és llicenciat en filologia catalana.